

T á l l y a i Z . M á r t o n

Egyetlen forrás, amely Tállyai Z. Mártont a kolozsvári óvári református iskola tanítójául nevezi meg, Huszti András munkájának a kollégium nagykönyvtárában őrzött példányába a XVIII. század második felében beírt kézírásos jegyzetek.¹⁾ Nagyon hihető, hogy e pótlásokat készítő Pataki Sámuel orvosdoktor, a kollégium tanára a tanítók sorába kétségtelen adat alapján vezette be Tállyai nevét, ennek ellenére mégsem elégedhetünk meg e feltételezéssel, hanem szükséges a személyazonosság megállapítása után azt is kimutatni, hogy Pataki állításában tévedés nem forog fenn.

Tállyai Z. Márton neve maga mutatja, hogy a zemplén-megyei Tállya községben született. Világrajöttének éve a leydai egyetem anyakönyvi bejegyzéséből állapítható meg, ez ugyanis 1631. április 29-én történt beiratkozásakor életkorát 26 esztendősnak határozza meg.²⁾ Ennek következtében tehát 1605-ben láthatta meg a napvilágot. Családi nevére 1632 június 26-án ugyancsak Leydában tartott vitatkozásának ajánlásában van utmutatás. E munkácskáját, ugyanis, többek között a testvérének: Tállyai Boyta Györgynek is ajánlotta. Tehát a Boyta névnek kellett családnévnek lennie. Ezt bizonyítja egy könyvbejegyzés is, amely bátyja nevét már 1620-ból is megőrizte, de egyuttal megerősít abban is, hogy eredetüket csakugyan Zemplénben keressük s arról is beszámol, hogy a családnak legalább is ifjabb nemzedéke tanult férfiakból állott. E szerint tehát: "Hic liber in testamento est mihi Georgio B. Thalliai-
no latus ab amico singulariter dilecto Francisco P. Medgiaszaino
R(ectore) Tokaiense: qui obdormivit in Chro lo Martij an. 1620

1) Huszti András: De origine, incremento, fatis, et statu hodierno Gymnasiorum Transilvaniensium. Frankfurt a.d. Oder, 1731.

2) Archiv, N. F. XVI. 207.

circa hora[m] 3. et 2. promeridiana[m]."³⁾ Ugyanehhez a családhoz tartozhatott még az a Michael B. Tallyai is, aki 1643-ban írta alá a sárospataki iskola törvényeit, innen azután a tokaji iskolához vitetett rektorul,⁴⁾ majd külső országokba bujdosva, 1650 április 1-én a groningai, 1651-ben pedig a franekerai akadémiában vitatkozott. Első disputációját csupa tokaji férfiaknak ajánlotta.⁵⁾

Az idézett forrásokkal ellentétben Tallyai Márton teljesebb nevében nem a Boyta családnév rövidítését jelző "B", hanem "Z"be-tűt találunk. Erről mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy sem-miképpen sem lehet latin szó kezdőhangja, éppen ezért a Boyta csa-ládnévvel ellentétben az apa foglalkozásának magyar köznévi meg-jelölésére, mégpedig hihetőleg vagy "Zabo" (=szabó)-ra, vagy pe-dig "Zwcz" (=szűcs)-re kellene kiegészülnie.

Tallyai Márton tanulását nagyon valószínűleg szülő falujá-ban kezdette el, azután pedig Sárospatakon folytatta. E feltevésünk ellenére azonban a pataki diákok névsorában az ő nevére egyáltalá-ban nem találunk reája, ellenben az 1624. évben subscribált tanu-lók között egy Stephanus Tallyai fordul elő, közvetlenül utána pe-dig egy Stephanus Banfi Hunyadi nevű diák nevét olvassuk. A szö-vegközlésben azonban sajtóhiba történt; ugyanis a folyóirat kö-vetkező számában a hibaigazítás rovatban az itt idézett "Stepha-nus Banfi Hunyadi" név Martinus Banfi Hunyadi-ra helyesbítettett. Nagyon valószínű, hogy nem is ennek az utóbbi diáknak, hanem éppen Tallyainak keresztnévét kellett volna Márton-ra felcserélni. Meg-lehet, hogy nem is a közlésben történt a tévedés, hanem annak a jegyzéknek a másolásakor, amelyről a nyomtatás számára szánt kéz-irat készült. Ugyanis a diákok eredeti subscriptionalis könyvét a marosvásárhelyi református kollégium őrizte meg, mignem Sárospata-kon annak csak egy későbbi másolata van. De ha még tovább nézzük e bejegyzést, akkor az előbb megnevezett diák: Stephanus Tallyai neve után még a következő szavakat találjuk: "Senior 1628. 19. De-cember, ductus Claudiopolim A. 1628."⁶⁾ Így tehát ezek a szavak is

3) Könyvtári jelzése: O.121. (A volt ref. koll. könyvtárában.)

4) Et. 1943: 381.

5) RMK. III. 1752. és EM. 1906: 42.

6) Et. 1943: 119, 239.

bizonyítják, hogy itt föltétlenül Táallyai Mártonnal kellett találkoznunk! Ennélfogva mégis csak Patakon tanult. Itt azután a diákság bizalma 1628 december 19-én főnökké (seniorrá) is megválasztotta, de ezt a tisztséget jóformán el sem foglalhatta, mivel az esztendő letelte előtt Kolozsvárra vitetett. Egészen bizonyos, hogy a jeles kollégium seniora tanulmányainak betetőzése végett nem mehetett egy csekélyebb minőségű intézetbe, mint amilyen akkor a kolozsvári skola volt, hanem odavitele csakis az iskola vezetése és igazgatása céljából történhetett. Kolozsvárra történt utba indulása tehát az 1628 év legvégén volt, magával vive könyvtárcskáját is, amelynek két darabja azután ott is maradt, belekerülve az iskola könyvtárába. Ezeket még mint diák az 1626. évben szerezte, lapjaikra irt aláírása pedig különösebben azért érdekel minket, mert belőle arról győződhetünk meg, hogy a saját nevében soha sem használta a Boyta családnevet, hanem már ekkor is a "Z" rövidítést iktatta származási és keresztnévé közé.⁷⁾ Ő tehát még csak hazai iskoláztatását fejezte be, amikor Kolozsvárra rendeltetett. Életének itt töltött idejéről mit sem tudunk, de akadémiai hallgató korában kiadott nagyobb szabásu munkájából sejtjük, hogy ő is belekeveredett abba a hol lappangó, hol meg fellángoló tűzbe, amelyet az unitárius és a református felekezet egymás ellen szított.

Az óvári iskolát Táallyai az 1630. év szeptemberéig igazgathatta. Ugyanis a Kolozsvár-városi sáfárpolgár számadáskönyvébe, szeptember 13-án, azt jegyezte be, hogy "Zász. Miklós Viszy hatt Eokrén az Caluinista Deákok közzül hatott Portékayokkal együtt Hunyadigh,"⁸⁾ hogy onnan azután váltott járművel Váradon keresztül tovább bujdossanak Németországba. E hat diák egyikének feltétlenül Táallyainak kellett lennie. Állításunkat Haller Gábor naplójának az Odera melletti Frankfurtban már 1630 november 22-én keltezett feljegyzése támogatja: "Jöttek az Akadémiában magyarok ketten Thálliai Márton és Uzoni Boldizsár"⁹⁾ E két diák közül az első hihető-

7) Az V., 235. könyvtári jelzésű könyvben: Mart 9 Z. Thallyai An-1626., az RMK.104. számuban pedig: Martinus Thalliaj 1626.sept. név olvasható.

8) Sáfár. 1630: 279.

9) ETA. IV. 5.

leg a kolozsvári egyházközség alumnumát nyerte el, az utóbbit pedig ifjabb Bethlen István segítette hozzá, hogy külső országokbeli akadémiákon tanuljon tovább.¹⁰⁾ Frankfurtba való megérkezésük után a hat közül itt megállapodott két ifju másnap már be is iratkozott az akadémia hallgatóinak sorába. Az anyakönyvbe 1630 november 23-án vezették be "Martinus Z.Thallyaei U(ngarus)" és "Balthasar Janko Uzoni N(obilis) Transsylvanus nevét."¹¹⁾ Itt azonban csak néhány hónapig tartózkodtak, minthogy a hollandiai Leyda akadémijának beiratkozási könyvében már 1631 április 29-én található bevezetve: "Martinus Tsally Hung(arus Annorum) 26, T(theologiae studiosus) és Baltazar Usony Hung(arus Annorum) 25, T(theologiae studiosus)" neve.¹²⁾ Természetes, hogy az előbbi név csak a közlő hibás olvasása a Thallyai bejegyzés helyett. Utánuk nemsokára, vagyis 1631 július 18-án Haller is elhagyva Frankfurtot, Franekerába tartott, itt azonban csak rövid időre állapodott meg, mert október 11-re ő is átment volt Leydába. Naplójában ettől kezdve többször is feljegyezte Tallyai nevét, mint aki - úgy látszik - takarékosan élván, mindég rendelkezett fölszemes pénzzel, amiből Haller az 1632. és 33. esztendőök folyamán olykor-olykor egynehány tallért kölcsön kéregetett.¹³⁾

A franekerai egyetemen tanult magyarok között 1632 június 23-án találjuk bevezetve "Martinus Thalijsin Ungarus Theol(ogiae) Stud(iosus)" nevét.¹⁴⁾ Érdemes megemlíteni, hogy itteni beiratkozása - úgy látszik - csak formaság volt, mert tüstént eltávozva, megint csak Leydában látjuk viszont.

Ugyancsak Haller jegyezte fel, hogy 1632 június 26-án "Opposui publice adversus Martinum Thaliay disputantem de persona Christi, sub reverendo viro, Domino Poliandro."¹⁵⁾ Martinus Z.Thaliaeusnak ezt a vitatkozását "De Persona D.Nostri Jesu Christi" címen most már nyomtatásban is megjeljük (Leydai kiadás 1632-ben 4° lo

10) Lásd: Uzoni Boldizsár c. cikkemet! (E köt.-ben: 475-9.)

11) ProtSzle. 1889: 187.

12) Archiv. N.F.XVI, 207.

13) ETA. IV. 13, 18, 19, 20.

14) TT. 1886: 603.

15) ETA. IV. 13.

sztl. lev.)¹⁶⁾ E munkácskával kapcsolatosan minket leginkább az ajánlás érdekelt. Ebben ugyanis a felelő a serdülő kolozsvári egyház oszlopait sorolja fel, úgy mint nyolc név szerint megnevezett polgárt, azután Szenczi Molnár Albertet, két lelkipásztort, rajtuk kívül pedig a vitatkozásokon elnöklő Polyander professzort és végül Tályai Boyta György nevű saját testvérét. A kolozsvári patrónusokhoz és papokhoz intézett ajánlás máris világos bizonyíték diákunknak az egyházközséghez való közelebbi köze mellett, amelynek tehát többnek kellett lennie az egyszerű alumnus és patrónus közötti viszonynál. Ezt fokozza azután 1634-ben ugyancsak Leydában 8-ad rétű 399 lap + 25 szt. levél terjedelemben megjelent önálló munkája, amelynek címe: "Anatome Samosatenianismi. Sive Censura Brevis Ac Modesta Responsionis Cuiusdam N.N. Transylvani Instituta Ad Argumenta fere omnia orthodoxorum de Doctrina S.S. Trinitatis. Ubi simul alicum etiam Samosatenianorum rationes nempe: F. Socini, G. Enyedini, C. Ostorodij, V. Smalcij etc. examinatur."¹⁷⁾ Bod Péter Magyar Athenasza szerint Tályai Márton Erdélyben tanulókoraiban kezébe akadt Tsanádi Pál kolozsvári unitárius professzor "A Sz. Háromság tudományát állító erősségekre való Felelet." 1620-i kézírata, melyre ő Lugdunumban bővön reá megfelelt s melyből egy nagy könyv tölt.¹⁸⁾ Mondjuk ezt így, hogy a kolozsvári szokást s ezzel együtt Szentkirályi Benedeknek, a kolozsvári református iskola első mesterének példáját követve, ő is az unitáriusok ellen támadt. E művét hasonlóképpen a kolozsvári reformátusgyülekezet főpártfogóinak, vagyis a város kilenc polgárának, továbbá Tiszabecsi Tamás kolozsvári első papnak és Geleji K. István püspöknek ajánlotta. Ajánlása 1634 május 26-án Leydában kelt. Erdemes megjegyeznünk, hogy Dézsi Lajos annak idején Tályainak e két munkáját használta fel Szenczi Molnár Albert halála körülbelőleges idejének meghatározására, megállapítva, hogy az utóbbi mű keltezésénél korábban kellett meghalnia, minthogy ennek ajánlásában az ő neve már nem fordul elő.

Szombathi Jánosnak "Bibliographia Professorum" című munkája szerint Szilágyi Benjámin István kézíratos művében arról emléke-

16) RMK. III. 1483.

17) RMK. III. 1503.

18) Bod Péter: Magyar Athenas. Nagyszében, 1766. 286.

zik meg, hogy miután a császári hadak a heidelbergi akadémiát tönkre tették, "elkezdők tanítványainkat hazánk jövő reménységére tanulás végett a belgiumi akadémiákra utasítani, közülök azután némelyek hogy világot lássanak, a brittániai szigeteket is meglátogatták." A magyar egyházak egynehány mivelte lelkű növendéke közül először átment ifjak között Tállyai Mártont is ott találjuk.¹⁹⁾ Azonban nem ismerjük az időpontot, amikor az angliai egyetemeket látogatta, ellenben az is bizonyos, hogy könyvének megjelenése után csak kevés ideig maradt idegen országban, ezt bizonyítja munkájának kéziratos ajánlással hazaküldött egyik példánya, amely későbbben a kolozsvári kollégium tulajdonába került.²⁰⁾ Sőt azt is felhozhatjuk bizonyítékképpen, hogy a fejedelem ugyancsak a kolozsvári iskola rektorát folytatólagos utánpótlásképpen 1634 november 10-én már küldötte is a külső országokbeli akadémiákra.²¹⁾

Szilágyi Benjámin István munkájának magyarra lefordított szövegében is megtalálható a Tolnaiék előtt Angliában járt ifjak egynehányja; közöttük ott van Tállyai neve is, ámde az ekkortájban csaknem lehetetlen "Móric" keresztnévvel párosítva,²²⁾ hihető azonban, hogy ez a névcsera a fordító tévedéséből keletkezett. Ezt az elírást - Szilágyira történt hivatkozással - adattárába az 1646. évszámmal megjelölve Trócsányi Berta is átvette.²³⁾ Ez a késői évszám különben annál inkább is érthetetlen, mert a Szilágyi Benjámin Istvántól felsorolt Angliát járt néhány ifju Tolnaiék előtt tette meg oda s visszavezető útját. Ugyanigy az 1650 táján Hollandiában tanuló hasonló nevű diákkal sem lehet azonos, mert hiszen a szatmárnémeti nemzeti zsinat után is künn bujdosó ifjút éppen semmiféle összefüggésbe sem lehet hozni a Szilágyitól tárgyalt nemzeti zsinattal. Azután meg a valóban Angliát járt Tállyai Tolnainál talán négy esztendővel korábban térvén haza, nem is lehetett semmi köze a Londonban kötött "kegyességformulájá" - hoz. Ennek ellenére bizonyos, hogy Tolnaival egyetértő gondolkozása,

19) SpFüz. 1865: 168.

20) Könyvtári jelzése: RMK. 432.sz.

21) Sáfár. 1634: 221.

22) SpFüz. 1857: 167.

23) Trócsányi Berta: Magyar ref. theológusok Angliában. Debrecen, 1944.

tehát puritánus elveket valló lelkipásztor volt, akiről Zoványi kutatásai közben azt állapította meg, hogy 1639-ben írott levelében köszöntötte a Kain-félék előtt ismeretlen Tolnait. Lehetséges, hogy azonos azzal a beregszászi prédikátorral, aki 1654 előtt, talán már 1642 nyarán elköltözött az élők sorából.²⁴⁾

24) Zoványi Jenő: Puritánus mozgalmak. 87-88.